

1

קכה

י מקים את בריתי אתכם ואת זרעכם אחריכם: ואת כל-נפש החיה אשר
 אתכם בעוף ובבהמה ובכל-חית הארץ אתכם מכל יצאי התבה לכל
 יא חית הארץ: והקמתי את-בריתי אתכם ולא-יכרת כל-בשר עוד ממני
 יב המבול ולא-יהיה עוד מבול לשחת הארץ: ויאמר אלהים זאת אות-
 הברית אשר-אני נתן ביני וביניכם ובין כל-נפש חיה אשר אתכם לדרת

מקים. ית קמי עמכון.
 ועם בניכון בתריכון:
 י ועם כל נפשא חיתא
 דעמכון. בעופא ובבעירא.
 ובכל חית ארעא דעמכון.
 מכל נפקי תיבתא. לכל
 חית ארעא: יא. נאקים
 ית קמי עמכון. ולא
 ישמיצי כל בשרא. עוד
 ממי טופנא. ולא יהי עוד.
 טופנא לחבלא ארעא: יב. נאמר יי. דא את קמא [י"ג קים] דאנא יהיב. בין מימרי ובניכון. ובין. כל נפשא חיתא דעמכון. לדרי

(י) [29] חית הארץ אתכם, הם המתהלכים עם הבריות. מכל יוצאי רש"י
 התיבה, להביא שקצים ורמשים]. חית הארץ, להביא המזיקין
 שאינן בכלל החיה אשר אתכם. שאין הלוחן עם הבריות.
 (יא) והקמתי, אעשה קיום לבריתי. ומהו קיומו, את³⁰ הקשת.
 כמו שמסיים והולך.
 (יב) לדרת עולם, נכתב חסר, שיש דורות שלא הוצרכו לאות לפי
 שצדיקים גמורים היו. כמו דורו של חזקיהו מלך יהודה, ודורו
 של רבי שמעון בן יוחאי³¹.
 [29] ליתא בר"ר. 30 י"ג: אות. 31 בר"ר לה. ב.

(יא) והברית שאקים היא שלא יכרת כל בשר. ומלת בשר. גוף. כי ראב"ע
 הוא מרגיש, כי העצם לא ירגיש. והנה הברית, שלא יכרת גוף
 במימי מבול. ויתכן שימלטם אם יבוא מבול הכניס כברית שלא
 יהיה עוד מבול⁸⁴, ועל זאת הברית נאמר אשר נשבעתי מעבור מי
 נח (ישע"י נד ט).
 (יב) אות. זכר ונקבה⁸⁵.

84 מן החלק הראשון "ולא יכרת כל בשר" אפשר היה לחשוב שיתכן שהיה מבול
 והבשר ימלט. לפיכך התוספת "ולא יהיה עוד מבול". הכוונה של ברית זו שלא יהיה
 עוד מבול כלל. 85 ולכן זאת אות הברית — נקבה. בעוד שבא גם זה לך האות

ורבו, כלומר אתם תתעסקו ביישוב העולם ואני גם כן אקיימו רד"ק
 שלא יכרת עוד יישוב של עולם, והברית והשבעה הם דברו
 שהוא קיים לעולם, לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם (במדבר
 כג יט).

(י) ואת... אתכם, שהיתה אתכם בתיבה, והוא שפירש אחר כן
 מכל יוצאי התיבה, כלומר מכל המינים שיצאו מן התיבה אני
 אומר שיהיה בריתי עמהם שלא לשחתם עוד. ואמר עוד: לכל
 חית הארץ, לתוספת ביאור. וכבר²⁹ מפורש כי לכל חית הארץ
 [בא להביא תולדותיהם לפי שהבטיח נח ובניו על תולדותיהן
 כמו שאמר ואת זרעכם אחריכם בא גם להבטיח תולדות החיות.
 ואמר לכל חית הארץ] לפירוש זה יהיה פירוש מכל יוצאי התיבה,
 מכל יוצאי התיבה אני מחל בריתי ויהיה קיים לעולם לכל חית
 הארץ.

(יא) והקמתי, למעלה אמר הנני מקים את בריתי ולא פירש על
 מה הוא הברית ועתה פירש שלא יכרת כל בשר עוד ממי המבול.
 ואמר כל בשר כמו שנת המבול אבל קצת בשר יכרת ממטר סוחר
 פעמים כפי העונש והגזרה. ולא יהיה עוד מבול, גם הבטיחם³⁰
 שלא יהיו גשמים רבים עוד כמו שהיו. לשחת הארץ, כי אם יהיו,
 ישחתו את הארץ בלא ספק.

(יב) ויאמר אלהים, פי' לנח ולבניו זה האות אני נתון לכם שלא
 תפחדו ממבול מים כשאמטיר על הארץ וזה האות יהיה לדורות.
 29 ליתא לפנינו. 30 בכת"י: הבטיח אל ותקתי ע"פ שאר כ"י והנדי

רס"ג (י) בעוף ובבהמה. מעוף ועד בהמה. אתכם. אשר אתכם.
 (יב) אשר אני נתון. נתנה.

רמב"ן לא היו נביאים ולא הגיע חס²⁶ למעלת הנבואה. וכן ויאמר ה' אל
 אחו²⁷, וכן ויאמר ה' אל משה ואל אהרן (שמות ז ח) כדברי
 רבותינו²⁸. אל משה אמר שיאמר לאהרן. וכן פירש בסוף ויאמר
 אלהים אל נח (להלן פסוק יז)²⁹.

(יב-יז) זאת אות הברית אשר אני נתון. ממשמע מן האות הזה שלא
 היה קשת בענן במעשה בראשית. ועתה ברא ה' חדשה לעשות
 קשת בשמים כיום ענן. ואמרו³⁰ בטעם האות הזה כי הקשת לא
 עשאו שיהיו רגליו למעלה שיראה כאלו מן השמים מורים בו³¹.
 וישלח חציו ויפיצם בארץ. אבל עשאו בהפך מזה להראות שלא
 יורו בו מן השמים. וכן דרך הנלחמים להפוך אותו בידם ככה
 כאשר יקראו לשלום למי שכנגדם. ועוד שאין לקשת יתר לכונן
 חצים עליו. ואנחנו על כרחנו נאמין לדברי היונים שמלהט
 השמש באויר הלח יהיה הקשת בתולדה. כי בכלי מים לפני
 26 בטור: כי הם לא הגיעו 27 צ"ל: יוסף ה' דבר אל אחו (ישעיה ז י)
 28 ת"כ ויקרא א 29 כן הוא בכ"י. כס"ש: לנח 30 ע"י חזקוני
 31 כלומר אלו היו רגליו למעלה היה סימן מלחמה כאלו היו מורין בו על הארץ ועתה
 כאשר רגליו למטה ונראה הפוך הוא הברית והוא סימן שלום (בחי"י).

חזקוני (ט) ואני הנני. פרש"י: מסכים אני עמך שלא היה רוצה נח⁷
 לעסוק בפריה ורביה וכו' [עד שהבטיחו הקב"ה שלא לשחת עוד
 העולם]⁸.

(יא) והקמתי את בריתי. שנה הכתוב בהקמת ברית לומר אפי'
 יחטאו לא יביא עוד מבול.

וכאן בפסוק שלפנינו 7 שלא היה רוצה נח. כס"ש: שהיה נח דואג. 8 ע"פ
 כ"י. וכן הוא לשון פרש"י: כס"ש: "הוא שנאמר למעלה ויצא נח ובניו ואשתו ונשי
 בניו אחר. האנשים לבד והנשים לבד"

המשרתים לזה הצלם. נחשכים ונדרשים מיד מאבדיהם יותר
 מחיי כל שאר בעלי חיים.

(ז) ואתם פרו ורבו. ואל תשפכו דם האדם.
 (ט) ואני הנני מקים את בריתי. על זה התנאי שלא תשפכו דם
 נקי³⁵ אני מקים את בריתי שלא לשחת עוד הארץ. אבל כשפיכת
 דם נקי תשחת הארץ. כאמרו "כי הדם הוא יחניף את הארץ.
 ולארץ לא יכופר" וגו' (במדבר לה לג). אבל על כל שאר
 העבירות ילקה החוטא ולא תשחת הארץ.

(יא) ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ. לא יהיה שום אופן
 "מפלה והפסד"³⁶ שישחית את עצם הארץ.
 35 הברית היא התחיבות הדדית אתם לא תשפכו דם נקי. ואני לא אשחת הארץ
 36 ראה לעיל ו' יז

עֹלָם: אֶת-קִשְׁתִּי נָתַתִּי בְּעָגֶן וְהִיְתָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ: וְהָיָה
טו בְּעֶנְנֵי עָנָן עַל-הָאָרֶץ וְנִרְאָתָה הַקֶּשֶׁת בְּעָנָן: וְזָכַרְתִּי אֶת-בְּרִיתִי אֲשֶׁר בֵּינִי
וּבֵינְיָכֶם וּבֵין כָּל-נַפְשׁ חַיָּה בְּכָל-בֶּשֶׂר וְלֹא-יְהִיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל לְשַׁחַת

עֹלָם: יג. ית קשתי.
יהיית בעננא. ויהי לאת
קנס. בין מימרי ובין
ארעא: יד. ויהי בעננותי
עננא על ארעא. ותמחוי
קשמת בעננא:

טו. ודכירנא ית קימי. דבין מימרי וביניכון. ובין. כל נפשא חיתא בכל בסרא. ולא יהון עוד מיא לטופנא. לחבלא

(יד) בענני ענן, כשתעלה כמחשבה³² לפני להביא חשך ואכדון רש"י לעולם.

32 דאין לפרש בענני ענן כמשמעו דכמה פעמים יש ענן ואין הקשת נראה. על כרחך

י רס"ג (יג) נתתי וכי, כבר נתתיה בענן¹⁹ אם כן תהיה לאות ברית. ובין הארץ. ובין אנשי הארץ.

19 מששת ימי בראשית. ואינה דבר שנכרא עתה.

(יג) את קשתי. הנה נתתי עתה קשת בענן. ואין פירושו כאשר ראבי"ע אמר הגאון כי בתחלה היתה⁸⁶.

(יד) בענני ענן. קל הנון הראשון⁸⁷. והיה ראוי להדגש בעבור שהוא מהבנין הכבד כמו בדברי אתר⁸⁸. ונראתה הקשת. אילו היינו מאמינים בדברי חכמי יון. שמלטה השמש תולד הקשת. יש לומר כי השם חזק אור השמש אחר המבול. והיא דרך נכונה למבין.

(טו) מלת יהיה, עם המים⁸⁹ איננה ראייה כי המים לשון יחיד. וכן יהיה אנשים (כמד' ט ו).

(שמות ג. יב) — זכר. 86 ולא כמו שאמר ר' סעדיה גאון. הקשת. שנתתי בימי בראשית חשמש כעת אות. 87 בלא דגש 88 צ"ל עמך (שמות יט. טו). 89 במקום יהיו.

השמש יראה כמראה הקשת. וכאשר נסתכל עוד בלשון הכתוב

נבין³². כי אמר את קשתי נתתי בענן. ולא אמר אני נותן בענן. כאשר אמר זאת אות הברית אשר אני נותן. ומלת קשת³³ מורה שהיתה לו הקשת תחלה. ולכן נפרש הכתוב הקשת אשר נתתי בענן מיום הבריאיה תהיה מן היום הזה והלאה לאות ברית ביני וביניכם. שכל זמן שאראנה אזכיר כי ברית שלום ביני וביניכם. ואם תבקש מה טעם בקשת להיות אות. הנה הוא כטעם עד הגל הזה ועדה המצבה (להלן לא נב). וכן כי את שבע כבשות תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה (שם כא ל). כי כל הדבר הנראה שיושם לפני שנים להזכירם ענין נדור כיניהם יקרא אות. וכל הסכמה ברית. וכן במילה אמר והיה לאות ברית ביני וביניכם (להלן יז יא). בעבור ההסכמה שימולו כל זרע אברהם לעבדו

רמב"ן

]

32 שכבר היה הקשת מששת ימי בראשית ועיין ראבי"ע (פ' יב) שפירוש זה הוא מרב סעדיה גאון 33 ולא אמר אתן את הקשת לאות ברית (מאור ושמשו)

(יג) את קשתי נתתי בענן, אמר קשתי עם הכנוי לפי שהוא האות רד"ק שלו שנתן לתולדות הארץ כמו שאמר ביני ובין הארץ. או לכן אמר קשתי לענין שאמר כנבואת יחזקאל כמראה הקשת (א כח). ולענין זה אומר כב"ר³¹ את קשתי דבר המוקש לי. והקשת הוא

כדברי חכמי המחקר מניצוץ השמש שמלטה כנגד הענן אחר המטר ותראה בה הקשת בגוונים שונים ועתה אחר המבול חזק השם אור השמש ללהט יותר בענן כי לנכחה יהיה לעולם כדברי החכם ר' אברהם בן עזרא שכתב בן בשם גאון. וכשיראו בני אדם יזכרו שהוא אות הברית שנתן האל להם ולא יפחדו מהמבול. נתתי, כמו אתן על הדרך שפירשנו³². וכן נתתי כסף השדה (להלן כג יג) ויש לפרש נתתי כמשמעו כדברי הגאון רב סעדיה. כלומר הקשת שנתתי בטבע בענן הוא יהיה לכם לאות. כי לעולם כשיכלה הגשם תראה הקשת. אבל בימי המבול לא נראתה הקשת כי לא נכלא הגשם כל ארבעים יום וארבעים לילה והבטיחם האל כי לעולם יראו קשת בענן וזה יהיה להם אות כי לא יהיה מכול לשחת הארץ וכב"ר³³ נתתי. מששת ימי בראשית לפי שאין כל חדש תחת השמש. ושנה ושלש ענין הקשת בענן לחזק האות בלבם.

(יג) את קשתי. אות גדול הוא שהרי הוא דמותי כביכול. כדכתיב:

כמראה הקשת כן מראה דמות כבוד ה' (יחזקאל א כח). ואם דעתי להשחיתם כשהגשמים מרוכזין אין אני מראה לכם דמות כבודי שאין דרך למלך לבא בין עבדיו כשהם נזופין ממנו. ד"א מה נשתנית קשת שנתתן אות לעולם יותר משאר אותות אלא לפי שהקשת מראה אש מראה מים. מראה אדום מראה ירוק. ואף על פי שמראה מים בצד מראה אש אינן מכבין את האש. כך הקשת אות שלא יציפו הגשמים עוד את העולם. ד"א כשהקשת נראה הפגימה בצד מטה זה דרך שלום שדורכי קשת כשמבקשין לירות הם מכוונים היתר נגד פניהם והקשת כנגד האויבים. והקשת הזאת היתר כנגדנו¹⁰.

חזקוני

(יד) ונראתה הקשת. בלא חצים ויתר להראות דרך שלום.

9 כמראה הקשת אשר יהיה בענן כיום הגשם כן מראה הנונה סביב הוא מראה דמות כבוד ה'. 10 עיין רמב"ן "ואמרו בטעם האות הזה וכי"

(יד) והיה בענני ענן, אני אענן על ידי סכות אמצעיות שצויתי. בענני קל הנון ורבים מהדרגש יבואו קלים. ואמר ענן אחר בענני לחזק הפעולה כמו מקרקר קיר (ישעיה כב ה). ותשרש שרשיה (תהלים פ י). ויצא דוד צום (שמו"ב יב טז) והדומים להם רבים³⁴. ונראתה, לבני אדם.

(טו) וזכרתי, דברה תורה כלשון בני אדם כי אין שכחה לפני כסא כבודו. וכן: וזכרתי את בריתי יעקב (ויקרא כו מב) לזכר ברית עולם (ט טו) והארץ אזכר (ויקרא שם) והדומים להם. הכל הוא דרך משל כלשון בני אדם. ולא יהיה עוד המים, כמו: כי יותן מים

(יג) את קשתי נתתי בענן. סדרתי שיהיה בטבע³⁵. והיתה לאות ברית. בהיות הקשת כפולה. כי אמנם נלאו חכמי המחקר לתת טעם לסדר צבעי הקשת השנית. אשר הוא על היפך סדר צבעי

הקשת הראשונה המורגלת. והיא תהיה אות לצדיקי הדור שדורים חייב. כאמרם³⁶ "כלום נראתה הקשת בימך". ויתפללו ויוכיחו וילמדו דעת את העם.

(יד) בענני ענן. כי לא תראה הקשת בזולת ענן עכור עב אחרי הודך והלח.

34 מימי בראשית. כשיטת רס"ג ורמב"ן ור' יהודה הבדלסני (בפירוש רס"ג ע"ה ע' קל"ט) אבל מנכשני יהיה הקשת כפולה. ויה נמחשו אי האות יצדיקי הדורית או כדכתיב ע"ב

31 לה. ג. 32 שאחר המבול חזק השם אור השמש 33 ד"א ליתא לפני יצ"י 34 ראה לעיל א. יא 35 חזקוני נר. א שהקשת נכראת בעיני שבת בין השמשות

קכז

כל בִּסְרָא: טז. ותהי קשטא פִּעְנָא. ואחזינה. לדוכרן קים עלם. בין מימרא דִּי. ובין פִּל נפשא חיתא. פִּל בִּסְרָא דְעַל ארְעָא: יז. נִאֲמַר יי לנח. **ס** דָּא אַתְּ קִים דְאַקִימִית. בין מימרי. ובין פִּל בִּסְרָא דְעַל ארְעָא: יח. והוּוּ בְנֵי נח. דנפקו מן תיבתא. שם נחם ונפת. נחם. הוא אָבוּהִי דְכַנְעַן: יט. תִּלְתָּא

טז כָּל-בֶּשֶׂר: וְהִיְתָה הַקֶּשֶׁת בְּעֵינָי וּרְאִיתִיהָ לְזִכְרָא בְּרִית עוֹלָם בֵּין אֱלֹהִים וּבֵין יי כָּל-נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל-בֶּשֶׂר אֲשֶׁר עַל-הָאָרֶץ: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל-נֹחַ זֹאת אֹת-הַבְּרִית אֲשֶׁר הִקְמַתִי בֵּינִי וּבֵין כָּל-בֶּשֶׂר אֲשֶׁר עַל-הָאָרֶץ:

טז וַיְהִי בְּנֵי-נֹחַ הַיְצְאִים מִן-הַתֶּבֶת שֵׁם נֹחַם וְנֹפֶת וְנֹחַם הוּא אֲבִי כְנַעַן: שְׁלֹשָׁה

(טז) בין אלהים ובין כל נפש חיה, בין מדת הדין של מעלה רש"י וביניכם³³. שהיה לו לכתוב ביני ובין כל נפש חיה, אלא זהו מדרשו: כשתבא מדת הדין לקטרג (עליכם לחייב אתכם)³⁴ אני רואה את האות ונוכר. (יז) זאת אות הברית, הראהו הקשת ואמר לו: הרי האות שאמרתי. (יח) וחם הוא אבי כנען, למה הוצרך לומר כאן. לפי שהפרשה עסוקה וכאה בשכרות³⁵ של נח שקלקל בה חם, ועל ידו נתקלל כנען, ועדין לא כתב תולדות חם, ולא ידענו שכנען בנו, לפיכך הוצרך לומר כאן: וחם הוא אבי כנען.

פירוש "בענני" כשתעלה מחשבה וכו' (גור אריה). 33 כ"ד שם ג. 34 "ועליכם לחייב אתכם". ליחא כד"ר. 35 "בשכרותו". כד"ר וכן כרש"י שברמב"ם "במשפחתו". וכן נראה. שלשון מדרש אגדה הוא: "וחם הוא אבי כנען."

(טז) וטעם והיתה הקשת בענן. שהיא לעולם שם בסתרו. והשם ראב"ע רואה אותה. (יז) ויאמר אלהים אל נח. זאת הברית שאמרתי לך וזו השבועה שהקימותי. (יח) וחם הוא אבי כנען. ללמד ששניהם רעים, וכמעשה אבות יעשו בנים. והזכיר כנען ולא כוש בעבור שיקלל כנען. ונכתבה זאת הפרשה להודיע כי הכנענים מקוללים, וכן בנותיהם מימות

(שם יא לח). למבול, שיהיו לרוב עד שיקרא מבול. ומלת מבול רד"ק פרשנה³⁵.

(טז) והיתה הקשת בענן, תהיה בו לאות, וראייתה לזכור, על דרך משל כמו שכתבנו³⁶. והחכם ר' אברהם א"ע פירש שהיא תמיד בענן ככח שלא יראה אותה אלא האל קודם צאתה לפועל. בין אלהים, כאילו אמר ביני כמו שאמר למעלה³⁷, וכן ואל משה אמר עלה אל ה' (שמות כד א) והדומים לו. ואמר אלהים שפירשו דיין ומנהיג ר"ל כי כשיהיה הדור רע שראוי לדונם ברשעם ולהשחיתם אזכור הברית ואחדל מלהשחיתם.

(יז) ויאמר אלהים, שילש עוד המאמר לנח לחזק את לבו ולהבטיחו הבטחה גמורה כזה, וכבראשית רבה³⁸ שש בריתות הכתובים כאן כנגד ששת ימי בראשית, וא"ת שבעה הן? הראשון לגופו.

(יח) ויהיו בני נח, ר"ל כי כשיצאו מן התיבה לא היו להם תולדות ואחר כן הולידו עד שמהם נפצה כל הארץ. וחם הוא אבי כנען, אמר זה לענין הספור שרוצה לומר מענין נח על דבר היין. (יט) שלשה... נפצה, שורשו נפץ³⁹ והוא פעל עומד כמו: כי נפץ העם מעלי (שמואל א' יג יא) ואמר נפצה על מה שהיה אחר דור הפלגה.

35 לעיל ה' יז. 36 בפסוק טו. 37 פסוק טו. 38 ליחא לפנינו. 39 וכן בספר השרשים (נפץ).

רס"ג (טז) וראייתה, והראייתה מזכרת לבטחון לעולם מאת ה' לכל נפש חיה. (יז) אשר הקימותי, אשר קבעתי. (יח) הוא אבי כנען, והיה חם מכונה אבי כנען. (יט) ומאלה נפצה כל הארץ, ומהם נפוצו בני אדם בכל הארץ.

שכס אחד (צפניה ג ט), ועוד כי כאשר תראה בהפוך הנוכר³⁴ יהיה זכר לשלום כאשר כתבנו. ובין שתהיה הקשת עתה בין שהיתה מעולם בטבע, הטעם באות שבה אחד הוא. אבל יש לרבותינו בפרשה הזאת סוד נעלם. אמרו בכראשית רבה³⁵ את קשתי נתתי בענן, קשתי דבר שהוא מוקש לי. אפשר כן, אלא קשין דפריא³⁶. והיה בענני ענן, רבי יודן בשם ר' יהודה בר' סימון אומר משל לאחד שבידו סולת³⁷ רותח ובקש ליתנו על בנו ונתנו על עבדו³⁸. ושם עוד³⁹ והיתה הקשת בענן וראייתה לזכור ברית עולם בין אלהים, זו מדת הדין של מעלה, ובין כל נפש חיה בכל בשר אשר על הארץ זו מדת הדין של מטה, מדת הדין של מעלה קשה ומדת הדין של מטה רפה. וכבר ידעת מאמרם⁴⁰ במסתכל בקשת כל שלא חס על כבוד קונו ראוי⁴¹ לו שלא בא לעולם. ואם זכית להבין דבריהם תדע כי פירוש הכתוב כן, את קשתי שהיא מדת הדין הנתונה בענן בעת הדין תהיה לאות ברית. והיה בענני ענן על הארץ⁴² שלא יאר ה' פניו אליה מחטאות יושביה ונראתה מדת הדין שלי בענן, ואזכור את הברית בזכר הרחמים, ואחמול על הטף אשר בארץ. והנה האות הזה והברית⁴³ הוא אות המילה והברית שבה, ולשון המקראות נאות מאד לענין, והנה פירשו בין אלהים מדת הדין של מעלה שהיא הגבורה, ואשר על הארץ מדת הדין של מטה, שהיא מדה נוחה מנהגת הארץ עם הרחמים, כי לא אמר אשר בארץ⁴⁴, רק אשר על הארץ, וכבר רמזתי⁴⁵ סודם בשם הארץ, ורש"י כתב בין מדת הדין של מעלה וביניכם, אבל רבותינו לא לכך נתכוונו.

(יח) וחם הוא אבי כנען, פירש רש"י לפי שהפרשה עסוקה וכאה במשפחתו⁴⁶ של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען, ועדיין

34 רגליה של הקשת למטה, כמבואר לעיל. 35 לה' ג. 36 ככ"ד דפירי דמין הקש של הפרי שהוא טפל לפרי כן דמות מראה הקשת טפל לפראה כבוד ה' (מתנו כהונה). 37 כן ברקאנטי (ב. א) וככ"ר. קלוב (קדוים) יבציוני (יב. ב) שמן רותח. 38 ובנו יקח מוסר ממה שעשה לעבדו, כן ה' כשיראה הדור חייב וראוי למטול מעביר המכה על הארץ ומפסיד פירותיה (עין יוסף) 39 לה' ד. 40 חגיגה טז. א. 41 כד"ר ובנמי: רתוי. 42 פירוש והו' שאמר והיה בענני ענן על הארץ ונראתה הקשת בענן, כלומר הידוע, כי אין הענן הזה מן העננים המריקים גשמים, שהרי הקשת נראה הרבה פעמים ושמים בטהרה, אבל הוא ענן הכבוד אשר אמר עליו הכתוב והנה כבוד ה' נראה בענן (בחי' בס"ש יש כאן פסקא חדשה 43 המרומים בפסוק יב: זאת אות הברית. 44 שרומנו לארץ העליונה ובאור הלבוש לרקאנטי ב. א.) 45 לעיל ה' יג ד"ה והנני. 46 כרש"י הנד' בשכרותו ע"ש

חזקוני (יח) וחם הוא אבי כנען, הזכירו לפי שהורתו⁴¹ בתיבה ונולד ביציאתו מן התיבה.

41 של כנען, בתיבה, כי אביו שימש בתיבה (ח' י"ז)